

THE "VAGABOND ANGEL" IN SEARCH OF THE NEW POETRY**"L'ANGE VAGABOND" À LA RECHERCHE DE LA NOUVELLE POÉSIE****"ÎNGERUL VAGABOND" ÎN CĂUTAREA NOII POEZII****Sorin IVAN,**

Faculty of Social, Political and Humanistic Sciences
Titu Maiorescu University of Bucharest
Calea Vacaresti, 189, sector 4, Bucharest, Romania
(Email: sorivan@gmail.com)

Abstract

An interesting poet and a "case" of the lost generation is Dimitrie Stelaru. With an earlier literary debut than the other members of the generation, he adheres to the Albatros project and is one of the most significant poets of the new wave. A rebellious, defiant author, he affirms, in the Romanian literature of the fifth decade, the type of the bohemian and vagabond poet, with an illustrious ascendancy in the world poetry. From this position, his poetry is a protest to the world and a way of evasion in utopian territories, in chimerical spaces. Welcomed as a poet by Eugen Lovinescu himself, he is a genuine author, who makes proselytes in the fifth decade, and, later, in the generation of the sixties. A poet and a character on the stage of literature and life, an authentic bohemian, in terms of his own existence, an escapist spirit, creator of poetic utopias, Stelaru conceives a particular lyrical universe, that contributes to the raise of the new canon, for whom the poets of the lost generation militate.

Résumé

Un poète intéressant et un „cas” de la génération perdue est Dimitrie Stelaru. Débutant avant les autres membres de sa génération, il adhère au projet Albatros et il est l'un des auteurs les plus importants de la nouvelle vague. Auteur rebelle, qui défie le sens commun, il impose au niveau de la littérature roumaine de la cinquième décennie, le type du poète bohème et vagabond, avec des illustres ascensions dans la poésie du monde. De cette position, sa poésie est une protestation adressée au monde et une manière d'évasion dans des territoires utopiques, dans des espaces chimériques. Reconnu comme poète par Eugen Lovinescu, il s'impose comme un véritable poète, qui produit des prosélytes à l'époque, mais aussi plus tard, dans la génération des années soixante. Poète et personnage sur la scène de la littérature et de la vie, bohème véritable, légitimé par les données de son existence, esprit évasionniste et créateur des utopies poétiques, Stelaru crée un univers lyrique propre, qui participe au contour du nouveau canon, pour lequel militent les poètes de la génération perdue.

Rezumat

Un poet interesant și un "caz" al generației pierdute este Dimitrie Stelaru. Cu debut anterior celorlalți membri ai generației, aderă la proiectul Albatros și se impune ca unul dintre poezii cei mai semnificativi ai noului val. Autor rebel, sfidător la adresa simțului comun, el afirmă, la nivelul literaturii române din deceniul cinci, tipul poetului boem și vagabond, cu ascendențe ilustre pe meridianele poeziei. De pe această poziție, poezia lui este un protest la adresa lumii și un mod de evaziune în teritorii utopice, în spații himerice. Salutată ca poet de Eugen Lovinescu, se impune ca un autor original, care produce prozeliți în epocă, dar și mai târziu, în generația șaizecistă. Poet și personaj pe scena literaturii și a vieții, boem autentic, legitimat prin datele

existenței proprii, spirit escapist și creator de utopii poetice, Stelaru plăsmuiește un univers liric propriu, care participă la conturarea noului canon, pentru care militează poezii generației pierdute.

Key-words: *lost generation, bohemian existence, poetic protest, evasion, lyrical utopia, new canon*

Mots-clés: *génération perdue, existence bohème, protestation poétique, évacion, utopie lyrique, la nouveau canon*

Cuvinte-cheie: *generația pierdută, existență boemă, protest poetic, evaziune, utopie lirică, noul canon*

Geniul și himera stelară a Poeziei

În placheta de poezii din 1942, *Noaptea geniului*, Dimitrie Stelaru configurează elementele structurale ale universului său liric, trasând cordonatele tematice și estetice pe care va evolua poezia. Este "prima lui carte remarcabilă", în care "găsim aproape toate temele sale poetice" (SIMION, 1978, 89). Volumul este situat sub semnul *poeziei* și al *geniului*, al condiției acestuia în lume. Tema, romantică, tratată în contextul esteticii moderniste, trece prin metamorfoze poetice generate de experiențele avangardei și suprarealismului. Poezia stelariană, profund autoreferențială, așa cum se întâmplă și la alți poeți ai deceniului cinci, precum Geo Dumitrescu, Caraion, Corlaci, Tonegaru, înregistrează frustrările, revoltele, acuzațiile și aspirațiile autorului, într-o lume placidă, înțepenită în inerții, absurdă, cinică și dezumanizantă. Ca marcă stilistică, într-un cadru psihologic minat de o profundă insatisfacție ontologică, se remarcă o constantă tensiune a autoreferențialității. Geniul, se înțelege, este poetul, care trăiește acut sentimentul damnării și al prigonirii în lumea pe care o acuză, o blamează, la rândul lui, și din care simte nevoia să fugă în spații plăsmuite cu instrumentele poeziei. Calea lui de exprimare și de protest, mijlocul evaziunii îl reprezintă poezia, care devine mod de supraviețuire și suport ontologic. *Noaptea geniului* semnifică nu neapărat spațiul inspirației și al visării, în reprezentarea poeziei romantice, cât, mai ales, condiția vitregă a poetului în lume, o lume care nu-l înțelege și-l respinge, care-l azvârle în temniță și-l supune oprobriului public, îl alungă printre demoșteniții soartei, la marginea societății.

Eumene, prezență recurentă în poemele lui Stelaru, este Ideea, Inspirația, Poezia, reprezentată într-un teritoriu transcendent al esențelor, un spațiu primordial, de la începuturile genezei, dominat de lumini și întuneric, de oceane luminate, de neguri și umbre, de stânci, deșerturi și ceruri negre. Enigmatică Eumene este o metaforă a poeziei sau, cum s-a comentat, un fel de alter-ego al poetului. Numele însuși este rodul unei alchimii lexicale, rezultată din aglutinarea a doi termeni *eu* și *mene* (lucru observat de critici – Simion, Manu etc.), mod hermetic și simbolic de afirmare a unei alterități poetice și a comunității de substanță cu poezia. Într-o perspectivă clasicizată a hermeneuticii stelariene, "Eumene poate fi Poezia, dar și Iubirea, cum poate fi *dublul* poetului, partea lui stelară, himerică." (SIMION, 1978, 98). Într-un peisaj fabulos, cu luna ("șarpele lunii") care domină "cerurile negre", mărele și "zodia morților", cu îngeri îngândurați de "marile însetări", un spațiu arhetipal al creației, veghează Eumene, întrupată din vis, imagine alegorică a ideii, a inspirației și a poeziei, în care poetul își proiectează eul. În acest teritoriu esențializat, Eumene este "vis" sau "stea", ochii îi sunt ca "oazele" sau "izvoarele", iar plețele poartă în ele "neguri mistuitoare". Un portret romantic, cu sugestii chiar eminesciene, cu ceva din demonismul luciferic, care concentrează focul inspirației și al creației. "Fiica deșertului", "fecioară stelară", Eumene este construită pe o dualitate esențială, materie-spirit, terestru-celest, imanent-transcendent. Ființă duală, ea este înrădăcinată în terestritate ca mediu ontologic, dar are o natură metafizică, spirituală, ca sursă a ideilor și mijloc de transfigurare a lor în forme sensibile. Ipostază extremă a lumii terestre, cadru al sterilității și al morții, deșertul poate fi interpretat și ca un spațiu al meditației, al inspirației și al aspirației spre transcendență, ca o poartă către cerul metafizic de

deasupra contingentului. Deșertul este pustia, teritoriul ascezei, al suferinței și autoflagelării, locul ispitelor, al nălucirilor, al luptei cu demonii, al revelațiilor și al comunicării cu transcendentul. Deșertul este reducerea existenței la esențele ei întemeietoare, la ipostazele primordiale ale ființării, teritoriul singurătății și al reflecției profunde, în care ființa, prin suferință, se poate înfrânge, se poate anula pe sine și poate renaște spiritual, iar spiritul, prin intensitatea trăirii și forța iluminării, se poate înălța din cenușa materiei și poate reface comuniunea cu dumnezeirea. Pustia este terestritatea epurată de materialitate, este cadrul în care spiritul, singur cu sine, se poate purifica, înălța și izbăvi din condiția lui materială. Deșertul este tărâmul ispitelor și al dorinței de izbăvire, al descoperii sinelui, al purificării sufletului și al desăvârșirii ontologice, o poartă de foc către transcendență. ”Fecioara stelară” trimite, pe de altă parte, la univers ca spațiu infinit al inspirației poetice și al visării, al zborului eteric al închipuirii, mediu nemărginit al aspirației și creației, ținut misterios al revelațiilor. În același timp, ipostaza celestă a misterioasei ființe alegorice, fecioară stelară, trimite la poetul însuși, Stelaru, un nume programatic, ca o artă poetică, prin care rebelul boem își afirmă sensul existenței, aspirația către Poezie, existența prin poezie, metaforizată în spațiul astral. Această din urmă ipostază, stelară, a enigmaticei Eumene sugerează, dezvăluind sensurile metaforei, natura ei de alter-ego al poetului. Versurile descriu un peisaj de grandoare cosmică și mister, de tărâm straniu iluminat din interior de ascunse focuri oceanice pe întinse deșerturi, biciuite de lumina metalică a lunii, izvorâtă dintre norii negri de început de lume: ”Într-un platou roșiatic, deschis, / Eumene, sclava lui, veghea; / Poate trupul ei era numai vis, / Poate numai o stea. // La para focului oceanic, / Umbra i se pierdea pe culmile stâncilor înșelătoare; / Ochii ei semănau cu oazele, cu izvoarele – / Pletele cu neguri mistuitoare. // Eumene, fiica deșertului, fecioară stelară, / Aleargă! / Vor trece, amintindu-mi floarea numelui tău, / Pașii soarelui.” (*Noaptea geniului*)

Eumene vine dintr-un spațiu astral, ea, ”fecioara stelară” (v. *supra*), dincolo de viață și de moarte, dincolo de timp, ca o lumină enigmatică a nopții, din alte lumi, asociată neființei, care exorcizează universul. Este o ființă ”lunatecă”, misterioasă, care apare noaptea, traversând adâncurile dintre spații, dintre transcendent, tărâmul inspirației și al non-existenței, și contingent, teritoriul vieții, al suferinței și al iluziei. Ea, Eumene, este ”stăpâna, roaba, poezia”, fantezia poetică, ”închipuirea”, în ea se metamorfozează visele, aspirațiile, revelațiile și către ea aspiră poetul, într-o întâlnire inițiativă, în cerul și templul poeziei, o cădere în sus, o ”coborâre” în cer: ”Ascultă vuietul adâncurilor dintre noi / Cum crește în amurgurile lumii, ca o mare: / Privește demonii acelor stele, goi, / Înflorați, goniți de ucigașa Luminare. // Cu buze împurpurate, tovarăș morților, de unde vii / În ceața fiecărei nopți, lunateco? // Ești pasul meu de patru vânturi, / Stăpâna, roaba, poezia. / Așteaptă, voi veni curând – / Voi coborî bolnav în cerul tău. / În templul tău, Închipuire.” (*Eumene*)

Noaptea este spațiul coșmarelor, populate de umbre misterioase, care vin în terifiante cortegii plutitoare și bănuie sufletul sfâșiat de angoase. Visul plăsmuiește un peisaj sumbru, între munți și abise, biciuit de vânturi, pierdut în neguri, un cadru gotic, un tărâm al anihilării ființei sub teroarea nopții. Sufletul chinuit de fantezmele întunericului își găsește salvarea prin evadarea izbăvitoare, pe calea visului, în lumea poeziei, a fanteziei onirice, către care, ca un înger păzitor, Eumene, spiritul tutelar al închipuirii creatoare, îi deschide calea: ”Convoi de umbre, informe arătări, / Pluteau sfâșietoare lângă mine / Veniseră din patru mări, / Înspăimântate, peșterilor să se nchine. // Sufletul meu nu mai era al meu – / Inima mea de ceară o pierdusem; / Vulturul nopții mușca sălbatic / Din trupul răsturnat pe culmi. // Atunci porțile zorilor s-au deschis / Și glasul Eumenei peste turnurile norilor a strigat: / <A fost un vis. N-a fost decât un vis. / Unde ești? Vino, te-am așteptat.>” (*Dragostea zorilor*)

Din spațiul astral, vine nu numai poezia, Eumene, ”fecioara stelară”, ci și moartea, care coboară din lună, într-o stranie revelație poetică. Moartea nu înspăimântă, ci atrage, fascinează spiritul în stare de hipnoză. Presimțirea ei, într-o feerie onirică morbidă, generează un fel de beatitudine thanatică, în care visul, viața și poezia se amestecă într-un tablou de dimensiuni cosmice: ”Vai! Iar se apropie moartea de tine / iar vine cu o mie de aripi, te uită! / Drumul ei se cascadează din lună, / Plutește în apele visului fără rușine. / Iadul ei nu e iad – Un Rai / Unde sângele

înflorește, / Pe unde tu odată / Își răsturnai inima necurată. / Se duce și vine – dar vine, vine / Cu spectre din nopți saturnale, / În foșnet solemn de temple străine.” (*Apele morții*)

Poetul vagabond și utopia fericirii

Poezia lui Stelaru este o pendulare continuă între spațiul metafizic al poeziei și dimensiunea terestră a existenței. În orizontul ființării, poetul are o condiție de paria, de vagabond al destinului. Spirit damnat, inadapabil, prigunit de soartă și de oameni, este omul care nu-și găsește locul niciunde. S-a vorbit, la nivelul criticii, de ”inaptitudinea de ființare” a poetului, care îi influențează poezia, dându-i o colaratură patetică (”patetizează versul”) și inspirând poetului-personaj un acut sentiment al fatalității și damnării: ”O imposibilitate funciară de implantare, de scăpare a unui <loc> propriu în lume muncește o conștiință care, oricât de impetuoasă, își cunoaște condiția, asumându-și-o ca pe o fatalitate de damnat.” (PETROVEANU, 1974, 127). Respins, umilit de semenii, își caută mântuirea în rugăciune, dar nu găsește izbăvirea nici în relația cu Dumnezeu. Suferința lui capătă sensul unui martiraj: cel care vine în numele poeziei este răstignit de cruzimea oamenilor (”rana mâinilor caută pâinea aruncată”). Versurile, celebre, impun prin solemnitatea umilinței, prin demnitatea suferinței, iluminată de revelația deșertăciunii, și prin forța dezarmantă a confesiunii: ”Noi, Dimitrie Stelaru, n-am cunoscut niciodată Fericirea / Noi n-am avut alt soare decât Umiliința; / Dar până când, înger vagabond, până când / Trupul acesta gol și flămând? // Ne-am răsturnat oasele pe lespezile bisericilor, / Prin păduri, la marginea orașelor – / Nimeni nu ne-a primit niciodată, / Nimeni, nimeni... / Cu fiecare îndărătnicie murim / Și rana mâinilor caută pâinea aruncată.” (*Înger vagabond*). Imaginea din urmă trimite la Arghezi din *Duhovnicească*, la teribila revelație nihilistă a spaimei christice în fața morții: ”Cine-i pribeag și ostenit la ușă ? / Mi-e limba aspră ca de cenușă. / Nu mă mai pot duce. / Mi-e sete. Deschide, vecine, / Uite sânge, uite slavă. / Uite mană, uite otravă. / Am fugit de pe Cruce. / Ia-mă-n brațe și ascunde-mă bine.” Disprețuit și alungat de oameni, este închis de judecători alături de dezmoșteniții sorții. Poetul care vrea să schimbe lumea prin poezie și iubire, în loc de iubire ori compasiune, primește lanțuri în temnița nelegiuților: ”Marii judecători ne-au închis / Stăruind în ceața legilor lor; / Pe frunțile noastre galbene au scris: / <Vagabonzi, hoți, nebuni. Lepădații noroadelor. / Casa lor e temnița. Puneți lacăte bune fiarelor.>” (idem). Profund nefericit, trăiește o resemnare amară în fața absurdului existenței și a cruzimii cinice a celor din jur. Nefericirea funciară a celui hăituit de viață și bântuit de himere speră la izbăvirea prin moarte, o moarte de proscris și condamnat, ori la salvarea proiectată într-un viitor vag, nelămurit, presimțit de străfulgerări mesianice. În subtext, se poate citi o raportare ironică la relația teandrică, refuzată celui prosternat pe lespezile propriei drame: în timp ce aspirația spre dialogul cu transcendența se izbește de o deprimentă tăcere, cel damnat are, totuși, o cale de a se ridica la cer, spânzurătoarea, moartea ca ascensiune în altă condiție, a non-existenței, izbăvitoare de suferințele ființării în terestritate și iluzie. Sensul resemnării este unul acuzator, îndreptat spre ceruri și spre oameni. Poetul acuză nedreptatea viețuirii la limită și tăcerea transcendenței, dar și umanitatea pervertită de dogmele unei civilizații care-și pierde sufletul: ”O dată – poate cu înfrigatele zori vom sângea / Și spânzurătorile ne vor ridica la cer. / Dar lasă, Dimitrie Stelaru, mai lasă! / Într-o zi vom avea și noi sărbătoare – / Vom avea pâine, pâine / Și-un kilogram de izmă pe masă.” (idem). Unii comentatori ai operei lui au vorbit de ingenuitate, candoare și aspirația astrală ca elemente definiții pentru identitatea sa poetică, alături de sentimentul damnării, al apartenenței la categoria ”poetilor blestemați”: ”Ce individualizează creația lui e mai cu seamă o ingenuitate dezarmantă: candoarea cu care, autoportretizându-se ca damnat, se declară, în același timp, folosind uneori pluralul majestății, suveran al unor domenii siderale.” (MICU, 2000, 246).

”Noi, Dimitrie Stelaru, n-am cunoscut niciodată Fericirea” este versul emblematic pentru întreaga poezie a autorului. Pluralul sugerează, oximoronic, provocator, majestatea celui căzut, care se târâște într-o condiție umilă și marginală, demnitatea în umilință, în subtext chiar complacerea în suferință, mod psihologic fertil din punct de vedere poetic. Privită în antiteză cu Fericirea, stare ontică a împlinirii, dar și a experienței consumate, în esență, un capăt de drum, o posibilitate epuizată, lipsa fericirii înseamnă o existență vie, animată de mari frustrări și de aspirații, o

virtualitate, un orizont deschis, posibil de atins. Lipsa fericirii nu înseamnă neapărat nefericire. Poate însemna, mai degrabă, dorință, aspirație, tânjire, suflet viu care visează, care freacă în goana după himere. Or, poate tocmai absența Fericirii cu majusculă, așa cum o scrie poetul, poate deschide drum către experimentarea fericirii cu minusculă, a fericirii minore, dar autentice. Poate căutarea fericirii este, în sine, o formă de fericire. Aspirația spre fericire, tensiunea căutării și drumul către ea, chiar dacă, uneori, nu duce nicăieri, speranța în fericire pot fi fericirea însăși. Astfel de speculații, chiar dacă nu-și găsesc suport explicit în poemul lui Stelaru, ci în existența și poezia lui în ansamblu, deschid o cale de meditație cu privire la ce înseamnă fericirea în ontologia lui poetică. Spre această ipoteză conduce și reprezentarea concretă a fericirii, minimalistă, derizorie, la acest poet boem, din familia lui Villon, Poe și Verlaine. Poetul nu are idealuri mari, în ordinea materială a vieții, ci aspirații minore, într-o filosofie a existenței redusă la esențial. Pentru el fericirea înseamnă a avea pâine și "izma" (regionalism pentru mentă) pe masă (adică alcool), altfel spus condițiile pentru a trăi o stare de sărbătoare, o împărtășire păgână din darurile vieții. Aspirațiile lui sunt înalte în ordinea spiritului și a poeziei.

Calea prin care poetul își poate suporta condiția existențială este alcoolul. Taverna reprezintă spațiul salvării, al evadării din starea mizeră, sub "soarele" Umilinței, într-o lume paralelă, născută din euforia alcoolică. Nu pe "lespezile bisericilor" își găsește el izbăvirea, ci în mediul sordid al cârciumii, populat de o umanitate declasată, de bețivi și prostituate. La Stelaru, beția este modul evaziunii către o formă frustă și intensă de fericire, chiar dacă efemeră, singurul mod în care fericirea este accesibilă unui spirit damnat. Iată o confesiune villonescă a poetului: "Ne-am frânt oasele nedormind și beți / Am mângâiat, cu pletele desfrânatelor, cupele; / Vom bea până mâine și mâine, dar tăceți – / Mi s-au înecat cu izmă orbitele. // Sânt o trestie sfâșiată de vânt / În mijlocul mlaștinii râioase; / Taverna aceasta miroase a pământ, / A cer și a fete frumoase." (*Taverna*). În linia boemiei poetice și a afilierei spirituale la marii boemi ai poeziei, într-un poem ca un exercițiu de admirație, tot într-un cadru tavernal, declară iubire lui Verlaine, acel *poète maudit* de care este fascinat dincolo de moarte: "Bună dimineața Verlaine / Ciudatul meu zeu și prieten – / Bună dimineața. Vor mai trece / Până ni s-or usca versurile, milenii treisprezece. // Ceasornicul pământului îl aud / Cum zbuciumă oasele trupului tău crud; / Îl aud și nu-l aud. Dar ochii mereu / Sticlesc deasupra paharului meu." (*Verlaine*). Iubirea însăși este atinsă de viciul alcoolului, care la Stelaru devine mod de supraviețuire. În lumea sordidă a boemei etilice și a vagabondajului, ea se salvează prin intensitatea trăirii, rămânând pură, ca ultim punct de reper, ca ultima salvare din neantul care amenință ființa, ca ultima certitudine într-o lume coruptă și friabilă moral, guvernată de legi absurde. Într-un poem apare o caligrafie stângace a iubirii, credibilă prin naivitatea și forța confesiunii: "La o parte cu femeile, cu toate / Femeile în argint îmbrăcate; / Vreau să te iubesc numai pe tine / Olivia, cu dragoste de câine. // Ce-mi pasă dacă-mi încui ușa / Și adorm beat lângă prag! / Știu că ești aproape de mine / Și-ți sânt cât Dumnezeu de drag." (*Olivia*). Din punctul de vedere al vieții boeme și al transfigurării poetice a experiențelor existențiale, "Noaptea geniului e jurnalul unei astfel de boemii." (PIRU, 1968, 135).

Din înălțimea visării, poetul cade în „cavoul” temniței, sancționat de legi și de „marii judecători” pentru viața de boem. Uitat de Dumnezeu, condamnat de oameni, el își ispășește visul libertății, visul himeric al poeziei în beciul tenebrelor, îngrădit de zăbrele, alături de alți nefericiți ai destinului. Dar, chiar din ipostaza de „strigoi”, el își arogă un rang ontologic, statutul de noblețe al celui care și-a sacrificat libertatea pentru un ideal. Invocarea temnicerilor, în numele libertății și al unui umanism esențial, universal, este memorabilă, într-un poem definitoriu pentru Stelaru: „Dormiți, temnicerilor, dormiți, / Lăsați-ne dracului un ceas – / De chinul lanțurilor ne izbăviți / Și aruncați-ne pâinea care v-a rămas. / Dormiți temnicerilor, fraților, / Și armele voastre să doarmă, / Că visul nostru – visul piraților, / De rugina zăbrelelor se sfarmă. / Rugați-vă câteodată Domnului / Să-și amintească și de noi; / Altădată eram copiii lui – / Acum în cavoul acesta sântem strigoi. / Dormiți temnicerilor, dormiți, / Lăsați-ne dracului un ceas – / În temnița aceasta am intrat obosiți / Și nici o fărâmă de pâine nu ne-a rămas. // Rugați-vă Domnului pentru noi, fraților, / Cum v-ați ruga pentru viața împăraților.” (*Cântec de neguri*).

Vagabondul bântuie lumea pentru o bucată de pâine, dar se izbește de ura și disprețul celorlalți. Mistuit în rugăciuni și implorări, care nu-i sunt ascultate, cerșetorului nu-i rămân decât singurătatea și disperarea în cea mai neagră mizerie a ființării. Dar, chiar și în această condiție, păstrează o doză de demnitate. Gonit, urât de ceilalți, proscrisul trăiește ca un Iov pe cenușa unei tragice resemnări, la marginea umanității, într-un fel de sub existență : "După ce umblasem, zbuțuit, întreaga zi ca un câine, / După atâta jale arsă în rugăciunile mele / Pentru o murdară bucată de pâine, / De pe străzi aurite, cu babe zbârcite și rele, / Spre mucegăitul meu palat murmurând mă întorceam, / Spre gânditoarea mea colibă de la marginea lumii / Și toți mă disprețuiau, toți nebunii. / Ajuns la sărmana mea Iubită mă înfășurai cu Întunericul și adormii / Pe patu-mi trufaș de lut..." (*Poem cerșetor*). Adâncit în marasm, își întoarce fața către cer, așteptând ajutor de la Dumnezeu. Este o fugă din realitatea mizeră, o evadare din contingent și o evaziune în transcendent prin tentativa de comunicare cu divinitatea, prin speranța în Cel de Sus a omului disperat. După o fabuloasă călătorie astrală de secole, care trimite la periplul cosmic al Luceafărului, nu află răspunsul așteptat nici la Dumnezeu. Partea cerșetorului, o condiție ontică pe care o asumă polemic, o constituie rătăcirea într-o lume dezumanizată și într-un destin absurd. Este prilejul pentru poet să lanseze o ironie amară divinității, în cadrul mai larg al dialogului tensionat, bazat pe reproșul celui din cenușă și țărână, cu cel Prea Înalt: "Apoi mi-am luat Sufletul umilit și-am plecat spre binecuvântatele Pustii – / Spre înzăpezitele ceruri; știam că Dumnezeu e mai avut; / Drumurile erau încâlcite, cu mlaștini înverzite / Și multe secole am mers – Sirius mă îndruma. / Sosit la tronul împărățiilor Sale I-am arătat / Hainele-mi nenorocite. / El, urându-mi viață fericită o zdreanță mi-a aruncat / Iar eu mulțumit I-am zis: Să Trăiești Măria Ta." (idem). În planul existenței reale, poetul duce "un soi de trai mistic, complicat cu dese intoxicații alcoolice." (PIRU, 1968, 135). La Stelaru, viața și poezia se amestecă până într-acolo încât viața devine o rătăcire sub himera poeziei, o aventură poetizată și poetizantă, în afara normelor și convențiilor sociale și morale, iar poezia, transcrierea experiențelor existențiale.

Ca un profet al deșertăciunii, poetul are o revelație nihilistă asupra destinului omului, o viziune a sfârșitului, cu scene de apocalips. Și oamenii și zeii sunt învinși de neputința în fața neantului, care se insinuează în teritoriul existenței sub forma unei profunde angoase și a neființei. Supraviețuiesc acestei extincții lente, ca într-o utopie negativă, doar gândurile, speranțele, aspirațiile celor învinși. Între ele, speranțele poetului, îndreptate cu fervoare și disperare către Dumnezeu, dar năruite în fața tăcerii Celui de Sus și a progresiei neantului pe teritoriul ființei. Cel încercat de viață și de destin, cel condamnat la rătăcire, la suferință și umilință, cel care bântuie, halucinat, prin infernul existenței se dezice astfel, încă o dată, de divinitate, se leapădă, în lipsa unei credințe adânc înrădăcinate în suflet, de dumnezeirea în care ar vrea să creadă, dar nu crede cu adevărat și de la care doar așteaptă salvarea din marasm: "Înconjurați de prăbușirea șovăitoarelor închegări / Sufletele alergau pe lespezi – arătări – / Nici regele, nici stelele nu mai știau / Dacă în rugile morților străluceau. // Numai idolii, peste neliniști, învinși, / Bănuiau zilele celor stinși / Și peșterile lor, bizare palate / Descopereau gânduri nemăsurate. // O! Dacă ați auzi-o – dacă ați simți / Cântecul celui ce trăi, dar nu trăi! / <Hei am iubit și eu odată pe Dumnezeu, / Cum iubește viermele rana.>" (*Cetatea păgână*)

Speranța în renașterea omului este însă mai puternică și răsare din cenușile eșecului existențial. Din calvarul ființării anarhice, în care vagabondează, disprețuit de oameni și lipsit de orizonturi, cel rătăcit nu încetează, totuși, să spered. De pe ultimele trepte ale decăderii, are revelația salvării ființei umane, a ridicării ei din suferința ontologică. Speranța în izbăvire se revelează poetului în chipul "omului nou", figură providențială, care vine să salveze umanitatea, să aducă pacea și să înnoiască lumea. "Omul nou" în viziunea stelariană este metamorfoza poetică a chipului christic, iluminat de o lumină mesianică, imaginea transfigurată a Mântuitorului. El, neștiut de nimeni, dar așteptat de toți, aduce salvarea umanității, înnoirea creației, printr-o nouă geneză, și vestea cea bună a biruinței Omului: "Omul nou l-am văzut ieșind din pământ într-o dimineață, / Avea fruntea albă, iluminată de altă viață – / Îmbrățișă orizontul, întâmpinat de soare, / De soarele unei lumini neînșelătoare. / Omul nou nu era nici sclav, nici împărat, / Era Om. // Cu săgețile

ochilor iscodea timpul cristalin – / Necunoscut, așteptat, nu era nimănu străin; / El, Omul nou, Omul altui început, / Născoci o geografie, un trup nou al Păcii. / Pentru toți. // Omul pe care l-am văzut ieșind din pământ într-o dimineață / Avea mâinile albe, iluminate de altă viață; / Mergea Liber, prin orașe, către apus – / Mergea înspre nord, înspre sud, dar mai mult în sus, / Cântând biruința Omului nou.” (*Omul nou*)

Spiritul escapist și evaziunea ca mod ontologic

Inadaptabil, respins, alungat de cei din jur, poetul își creează moduri proprii de supraviețuire: boema și evaziunea. La Stelaru, boema, care definește eufemistic vagabondajul și alcoolismul, o existență extremă, anarhică, sub semnul hazardului, nu este însă doar o poză livrescă, ci se confundă cu viața însăși. Boema îl transformă deseori într-o ființă instabilă, antisocială, incomodă, cum unele episoade biografice o mărturisesc. Natura însăși a poetului și modul său existențial pot sta la originea respingerii lui de către cei din jur. Oarecum asemănător decurg lucrurile și în cazul lui Ben. Corlaci, emul și admirator al lui Stelaru, pe care, în motto-ul unei poezii (*Popasul nopții*), îl numește ”Mitia Stelaru, Prietenul”. Boema poate sta, așadar, ea însăși, la originea statutului social al poetului, un inadaptat, un spirit care nu-și găsește locul nicăieri. Tot boema îi oferă însă și un mod de reacție la atitudinea de respingere a celorlalți prin retragerea într-o existență marginală, la periferia societății și a umanității, refugiul în tavernă ca spațiu al libertății induse prin alcool. Libertatea astfel obținută îi oferă o platformă psihologică de pe care poate sfida lumea, protesta împotriva ipocriziei și a falsității. Un alt mod prin care poetul rezistă în fața agresiunii lumii din jur, o agresiune prin nepăsare, cinism ori ură sau chiar prin sancțiuni extreme precum închisoarea, este evaziunea în spații imaginare, în teritorii utopice, cristalizate prin speculațiile gândirii poetice, în tărâmul transcendent, ”stelar”, al poeziei. Deseori, boema, taverna și alcoolul, dezinhibarea de angoasa existențială și emanciparea sufletească îi deschid poetului calea evadării din contingent în transcendentul imaginar.

Poetul visează să plece din lumea răscolită de furtuni și să navigheze spre spații exotice. Exodul nu se petrece însă în geografia fizică, ci are loc într-una imaginară, a spiritului. Corabia îl poartă din lumea reală, pe apele închipuirii, către vastul ținut al gândirii și al meditației, sub auspiciu astrale, vegheat de ”Steaua Geniului”. Este o metaforă pentru retragerea din spațiul exterior, bătuit de stihii, învăluit în ceață, în care ființa este supusă suferinței, către tărâmul iluminat de lumina stelară a gândirii, întinsul teritoriu al libertății spiritului. Evaziunea în spațiul interior, al gândului, este fuga de condiția terestră a ființei, evadarea din spațiu și timp într-un tărâm metafizic, dincolo de viață și de moarte: ”Să pornim cu furtunile peste ceața apelor – / Să coborâm, să ne târâm spre porturile împânzite. / Vino umbră: vom întâlni steaua Geniului, / Universală, nimbând pânzele noastre rănite. // Fiordurile de sidef, lunatece, ne vor arăta / Țărâmul incendiar al Gândului, / Vino umbră: inima noastră să n-o așezăm / Ca toți muritorii în patul pământului.” (*Plecare*).

Poezia este, ea însăși, mod de evaziune într-o altă lume. În substanță, acesta este sensul ei ultim: de a crea universuri paralele, de a deschide porți în lumi noi, necunoscute. Stelaru merge mai departe și sugerează că poezia poate fi mijlocul de a parcurge calea către ceruri în călătoria finală. Poezia ca trecere dintr-o lume într-altă lume, în ultima, mare, ”cea mai pură” călătorie, călătoria sufletului spre tărâmul eternității. Această viziune investeste poezia cu o funcție ontologică fundamentală, care depășește cadrul ei estetic de manifestare. Poezia este viață, dans, moarte, destin, metamorfoză, trecerea sufletului din contingent în transcendent, în imperiul veșniciei: ”Apele poemului curgeau ca un dans / În mantia neagră a destinului // O, Cerurile s-au deschis / Pentru cea mai pură călătorie... / Vom trece prin portalul îmbietorului iris, / Către deplina, neomeneasca împărăție. // Și ne vom asemăna cu arborii / Din marea pădure a serilor: // Va fi o zi – încă o zi.” (*Pădurea serilor*). Desprins de contingent, în starea extatică a evaziunii, poetul are revelația supremației neantului asupra existenței. Într-o viziune enormă, prinde contur un tărâm straniu, al sfârșitului, o reprezentare apocaliptică a stihiiilor. Viața este un țărâm negru stăpânit de moarte, dincolo de care se întinde abisul și stăpânește uitarea. Doar sufletele morților bântuie

pustiul, ca un abis de ape, încercând să evadeze din "lumea fără bucurie, fără soare". Totul stă însă sub imperiul morții, iar îngerii, poate sufletele argonauților sau ale altor visători, dansează în întunericul non-existenței "dansul deșertăciunii". În fenomenologia evaziunii stelariene, intră astfel un escapism negativ, născut din revelația nihilistă a lumii dominate de moarte. Poemul se structurează din imagini de mare intensitate, care compun un peisaj arhetipal. Caracterul pictural și dinamic al poemului se naște din imaginile de mare forță, dinamice, angrenate într-un succesiune precipitată, într-o alertă care prevestește sfârșitul. În acest scenariu thanatic, ies în relief simboluri și imagini cu valoare alegorică, nuclee lirice dense în semnificații poetice: "țărmlul negru al mării", "tron de aburi", "Regele Uitării", "largul abis", "Țara Chinului", "nori de îngeri", "Dansul Deșertăciunii" etc. Poemul lui Stelaru, o sumbră imagine a existenței dominate de neant, are ceva poesc și pare revelația unui profet nihilist: "Priveam de pe țărmlul negru al mării / Peste negurile imperiului de vis, / Unde pe tron de aburi, Regele Uitării, / Stăpânea largul abis. // Țărmlul pe care stăteam erau valuri, / Valuri pleșuve de viață; / Înalte prăpăstioase maluri, / Legănate de ceață. // Și-atunci din adâncul apelor un freamăt / Un cântec de nimeni cântat, / Ca vuietul din Țara Chinului / Peste vânturi s-a ridicat. / Cine a trecut vreodată, / Cine a spintecat ale apelor răzoare? / Lumea sufletelor din umbre închegată / Fără bucurie, fără soare? / Corabia Argonauților a pierit / În deșertul veacurilor! // Și iată: / Nori de îngeri, fără formă, / Fără aripi, dansau în întunec / peste stâncile valurilor amare: / Dansul Deșertăciunii. // Și marea s-a făcut sul / Învârtindu-se către neant / Iar vuietul creștea / Ca vuietul din țara Chinului." (*Insula Duhurilor*). În aceeași direcție a nihilismului ontologic, poetul stă sub fascinația *întunericului*, ca simbol al neființei, într-o stare de nostalgie thanatică, născută din prăbușirea speranțelor. Escapismul ia culoarea evaziunii în moarte, iar poezia devine invocare a neantului, într-un poem cu ecouri argheziene: "Iar mă învălui întunerec, iar / Îmi torni în ochi glacială nepăsare; / Mâhnitul tău drum e fără hotar, / Mirajul lui mă vântură și mă doare. // De m-ai învălui pentru totdeauna, de m-ai strivi / Ca pe o pasăre sălbatică a Timpului / Dintr-o insulă neauzită, / Întunerec, apropiatule." (*Întunerecul*). Stranietatea universului său poetic, cu influențe poești, singular în literatura română din epocă, exotismul revelațiilor lirice, în care se perindă prezențe himerice investite cu semnificații simbolice și alegorice, stau, în unele interpretări, la originea senzației de autenticitate a poeziei stelariene: "Poetul a impresionat enorm prin bizareria universului său populat cu fantasme ciudate, inducând în receptor reacția maximă de surpriză, dată de impresia frapantă a existenței exotice care creează impactul imediat al autenticității." (MINCU, 2007, 343).

Tentat de evadarea din lumea reală, Stelaru plăsmuiește scenarii evazioniste, prin care încearcă să-și transfere existența în alte lumi, ca alternative de supraviețuire. Poetul își creează astfel o metafizică a evaziunii, din care prind contur spații selenare, astrale, onirice, într-o transcendență utopică, născută din utopia poeziei. Un astfel de scenariu are în centru fascinația în fața astrului selenar, comuniunea spirituală cu lumina lunii, care trece printr-o metamorfoză materială, cu sugestii erotice. Vagi ecouri eminesciene se perindă prin aceste versuri stranii. Angoasa existențială, criza eului, disoluția acestuia sub presiunea tensiunii interioare se obiectivează într-o halucinantă disoluție cosmică: "O simțeam printre degete, în inimă, pe gene, / Când venea în odaie la mine seara; / Răsturnându-se pe masa de lucru, alene. / Părul ei semăna cu ceara. // Felină, depărtată, totdeauna / Mai tristă, mai rece, până când, vai! / Prietena mea luna nu mai era luna – / Izvorau din ea alte luni, alte luni, un alai." (*Luna*).

Există, la Stelaru, o latură nocturnă a personalității sale poetice, care se manifestă prin opțiunea pentru noapte, întuneric, astral, selenar și cosmic. Poetul fuge nu doar de lumea reală, dar și de lumina diurnă, de soare, preferând, în schimb, noaptea, cu umbrele și luminile ei misterioase. Acesta este spațiul inspirației și al poeziei, al zborului neîngrădit al închipuirii și al libertății spiritului. În același timp, înclinația către noapte și întuneric traduce refuzul luminii și exprimă o ipostază luciferică a eului poetic, cu rădăcini în poezia romantică, dar și în creația poezilor damnați pe care autorul nostru îi admiră și îi asumă ca model. Poetul își refuză aspirația solară la nivel existențial și se îndreaptă spre o lume a visului, a singurătății și a tristeții. Stelaru "nu iubește lumina și trăiește în singurătate cu o rece disperare." (SIMION, 1978, 91). Calea sa, sumbră, dar

nemuritoare, ca apele Styxului, pleacă din cer, văzut ca "abis" și "vid", soarele fiind "cadavrul de aur", și duce într-un tărâm misterios învăluit în neguri, într-o cetate a visului, tărâm al existenței onirice, spațiu de comuniune a eului cu singurătatea și cu tristețea. Se poate vorbi, deci, de refuzul solarității ființei și de opțiunea pentru latura nocturnă, poetică, a ființării. Dar nu e numai atât. Poemul de două strofe pare să spună însă mai mult. Este o negare a transcendenței și a naturii metafizice a ființei și, în același timp, afirmarea unei alternative existențiale la acest refuz văzut ca un eșec ontologic: recursul la vis, existența eului în lumea lui Oneiros, într-o resemnată coabitare cu tristețea. O evaziune nihilistă, din nou, într-un spațiu proiectat ca ultim refugiu. Dar nici această regresie din solar și transcendent în nocturn și oniric nu oferă soluția sufletului în căutarea unei noi condiții ontice. Ea deschide numai poarta spre noi întrebări, spre o mare și chinuitoare incertitudine existențială: "Fantastica legendă și-a deschis brațele și a privit / Peste soare. / Iată! Din cerul-abis, din vid, s-a pornit, / Nemuritoare, / Ca apele Styxului, tulbure, cărarea mea. // Împărăteasa negurilor și alaiul ei m-au închis / În cetatea din vis; / Nu mai plâng cadavrul de aur – vremi rătăcite; / Tezaur. / Ci caut buna Tristețe; caut pe cine? – / Pe cine?" (*Cadavrul de aur*).

Dar căutarea rămâne deschisă, în interiorul pendulării existențiale a poetului și a evazionismului său structural. Dincolo de toate, există un teritoriu al celor aleși, inaccesibil muritorilor, tărâmul suprem, al iubirii și al luminii, unde moartea nu poate pătrunde. Paradisul stelarian, o reeditare a paradisiului primordial, este construit pe teza conform căreia iubirea este calea nemuririi și dragostea învinge moartea. Nimeni dintre cei supuși morții nu au ajuns acolo, ci numai unii "din țara cealaltă", poate din lumea de dincolo de viață și de moarte, de dinainte de naștere, un spațiu al existenței transcendente, paralelă cu cea fenomenală. Poetul doar, dintre toți, a încercat să pătrundă pe tărâmul aleșilor, cu instrumentele sufletești ale trăirii și inspirației poetice, el este singurul care a mers cel mai departe prin drumurile și văile paradisiului luminat de iubire și de nemoarte, în eternitatea transcendentă a ființei: "Sânt drumuri, acolo, unde niciodată / Moartea oamenilor n-a pătruns – / Unde numai unii, din țara cealaltă, / Neîntâmpinați, senini, au ajuns. // În lumina lor, Iubirea descătușată / Curge fantastic, dăinuind, strălucind: / Pe-acolo voi n-ați fost niciodată – / Drumurile acelea nu le-ați atins nicicând. // Numai viața mea – stânca mea, / Văile acelor drumuri a săgetat." (*Drumuri fără drumeți*). Poemul, emblematic pentru poezia sa evazionistă, exprimă aspirația ultimă a poetului către statutul ontologic suprem, în cadrul escapismului lui poetic.

Concluzii: Stelaru și esențializarea poeziei

Stelaru scrie o poezie fără complicații stilistice, simplă, esențializată. O explicație a simplității poate fi faptul că ideile și stările sunt comunicate oarecum direct, fără a fi trecute prin laboratoarele unei culturi poetice vaste. În treacăt fie spus, Stelaru este un autodidact, care audiază sporadic cursuri universitare și tot astfel frecventează cenaclul lui Lovinescu. Nu este un poet rafinat, cult, un estetic al poeziei, ci unul frust, autentic, esențial. Criticii au observat mai demult acest lucru: "D. Stelaru este un liric remarcabil, dar nu un liric intelectual." (SIMION, 1978, 97). Forța poeziei sale vine din simplitate și esențializare. Poetul are vocația cuvântului simplu, puternic și esențial, a exprimării lapidare și substanțiale, epurate de cuvinte ori construcții inutile. În formele ei extreme, simplitatea lui implică uneori ideea de nefinisare, stângăcie și imperfecțiune. În epocă, Stelaru este poetul care esențializează poezia. Această particularitate are darul de a păstra viu caracterul autentic al poemelor sale, cel puțin din prima parte a creației, cea din deceniul al cincilea. Nota genuină și forța versurilor, care derivă din această simplitate, definitivă, cărora li se adaugă un tip de adamism poetic sunt elementele de identitate a poeziei sale. Privitor la inegalitatea estetică și stilistică a poemelor stelariene, pe de o parte, și la autenticitatea și profunzimea trăirii, pe de altă parte, un istoric literar și, la rândul-i, poet, coleg (mai tânăr) de generație cu autorul *Noptii geniului*, face următoare reflecție: "Stelaru nu venea cu poeme-capodopere ca Arghezi, cu poeme întregi perfecte, unitare, dând impresia de construcție impecabilă, realizată după legi geometrice. El venea cu poeme inegale, aluvionare, dar cu versuri extraordinare." (MANU, 2000, 36).

Stelaru impune în literatura română tipul boemului și al poetului-vagabond, alcoolic și anarhic, revoltat și inadaptat. În această condiție existențială și poetică, se revendică de la o categorie tipologică ilustră în poezia lumii, din care fac parte Villon, Baudelaire, Poe, Verlaine, Rimbaud și alții. Purtând stigmatul unui destin crud (orfan, nu și-a cunoscut tatăl, mort pe front), poetul duce o viață dezordonată, o lungă încercare a infernului, trăind exasperarea existențială și disperarea, agonia, rătăcirea, fronda, sfidarea, evaziunea, ca experiențe și atitudini dintr-o dramatică fenomenologie a ființării. În același timp, plecând de la realitatea propriei existențe, Stelaru își creează imaginea și aura de martir al destinului și al unei lumi obtuze, dezumanizate, în care spiritele mari, geniile, cum se autoproclamă, nu-și au locul. Boema, alcoolul, taverna, condiția mizeră îi oferă tot atâtea teme din care se naște o poezie originală, confesiunea unui spirit damnat, din familia acelor *poètes maudits*, de la care, de altfel, se revendică. Stelaru scrie o poezie autentică a boemei, o radiografie a experiențelor-limită și a spiritului în criză. El "a adus boema absolută în artă", "și-a amestecat arta cu viața", o sinteză care constituie "tot misterul stelarian", fiind un "suprarealist al boemei" și, într-un cadru mai larg, "unul din marii poeți ai generației lui". (MANU, 2000, 44, 45). Condiția mizeră îl face să viseze la un alt statut ontologic, proiectat în alte spații și alte lumi ca alternativă la existența fenomenală. De aici se nasc tendința de evaziune în lumi imaginare, migrația poetică în teritorii utopice, care i se revelează prin actul liric. Evazionismul poetic, în ipostază onirică, spirituală ori existențială, devine un mod de supraviețuire în lume, care se traduce într-o poezie interesantă, deseori spectaculoasă. Spirit escapist, poetul este, în același timp, fascinat de poezie, sub himera căreia își trăiește revelațiile poetice și căreia își subordonează întreaga existență. Într-un text exemplar (*Noi, Dimitrie Stelaru... la scările celui de-al cincilea anotimp*), la moartea *Îngerului vagabond*, un alt coleg de generație, poet de prim rang al literaturii române, îl consideră pe acesta: "Unul dintre cei mai mari poeți adevărați ai acestei țări – pe care poezia l-a cunoscut în fiecare zi și sub orice haină..." (CARAION, 1974, 38).

Stelaru este mai mult decât un poet boem, un vagabond, un paria al poeziei, un personaj exotic și picaresc al literaturii, cum este, de obicei, etichetat. Din poemele lui prinde relief chipul unui poet original, pe alocuri profund, care reflectează la teme esențiale precum viața, moartea, iubirea, suferința, libertatea, poezia. Fascinat de himera stelară a poeziei, vagabondând prin taverne și prin alte locuri obscure, hipnotizat de utopia fericirii, evadând în spații stranii și pe tărâmurile exotice pentru a supraviețui marasmului în care însuși se adâncește, traducându-și experiențele și existența însăși în poeme, Stelaru rămâne "îngerul vagabond" al vieții și al versurilor, care caută frenetic noua poezie, Poezia, stelara Eumene. Ea este singura aptă să-i exprime universul interior, ideile, speranțele și aspirațiile, imaginile, viziunile și revelațiile, adiate de un suflu mesianic în presimțirea unui viitor nou pentru om, pentru renașterea ființei umane. O renaștere prin Idee și prin Poezie.

****Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului "Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate", cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.***

**** This paper is supported by the Sectorial Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/159/1.5/S/136077"***

Bibliografie

- CARAION, Ion, *Enigmatica noblețe*, București, Editura Eminescu, 1974
 CĂLINESCU, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, București, Editura Univers, 1995
 CĂLINESCU, Matei, *Conceptul modern de poezie*, București, Editura Eminescu, 1972

- CRISTEA, Valeriu, *Domeniul criticii*, București, Editura Cartea Românească, 1975
- CRISTEA, Valeriu, *A scrie, a citi*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992
- CRISTEA, Valeriu, *Criza culturii*, București, *Caiete critice*, nr. 3, 1993
- IORGULESCU, Mircea, *Al doilea rond*, București, Editura Cartea Românească, 1976
- IVAN, Sorin, *Opera poetică a lui Ion Caraion*, București, Editura Universitară, 2014
- IVAN, Sorin, *A Tragic Poet of the East*, Wien, Österreichisch-Rumänischer Akademischer Verein, 2014
- MANOLESCU, Nicolae, *Despre poezie*, Brașov, Editura Aula, 2002
- MANOLESCU, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008
- MANU, Emil, *Generația literară a războiului*, București, Editura Curtea Veche, 2000
- MANU, Emil, *Eseu despre generația războiului*, București, Editura Cartea Românească, 1978
- MANU, Emil, *Sinteze și antisinteze literare*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975
- MANU, Emil, *Istoria poeziei românești moderne și moderniste*, București, Editura Curtea Veche, 2004
- MICU, Dumitru, *Istoria literaturii române – de la creația populară la postmodernism*, București, Editura Saeculum I.O., 2000
- MINCU, Marin, *O panoramă critică a poeziei românești din secolul al XX-lea*, Constanța, Pontica, 2007
- NEGOIȚESCU, Ion, *Însemnări critice*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1970
- NEGOIȚESCU, Ion, *Analize și sinteze*, București, Editura Albatros, 1976
- NEGOIȚESCU, Ion, *Scriitori contemporani*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994
- PETROVEANU, Mihail, *Traietorii lirice*, București, Editura Cartea Românească, 1974
- PIRU, Al., *Panorama deceniului literar românesc 1940-1950*, București, Editura pentru Literatură, 1968
- PIRU, Al., *Poezia românească contemporană*, I, București, Editura Eminescu, 1975
- POP, Ion, *Jocul poeziei*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2006
- POPA, Marian, *Dicționar de literatură română contemporană*, ediția a II-a, București, Editura Albatros, 1977
- POPA, Marian, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, București, Fundația Luceafărul, 2001
- SIMION, Eugen, *Scriitori români de azi*, I, Ediția I, București, Editura Cartea Românească, 1974, Ediția a II-a revăzută și completată, Editura Cartea Românească, 1978
- SIMION, Eugen, *Prefață la volumul Geo Dumitrescu: Aș putea să arăt cum crește iarba*, București, Editura Eminescu, 1989
- SIMION, Eugen, *Fragmente critice*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1997-2000
- STEINHARDT, Nicolae, *Între viață și cărți*, București, Editura Cartea Românească, 1976
- STELARU, Dimitrie (D. Orfanul), *Preamărirea durerii*, București, Tipografia Astoria, 1938
- STELARU, Dimitrie, *Noaptea geniului*, București, Editura Bucovina – I. E. Torouțiu, 1942
- STELARU, Dimitrie, *Ora fantastică*, București, Editura Prometeu, 1944
- STELARU, Dimitrie, *Cetățile albe*, București, Întreprinderile de Editură S.A.R., 1946
- STELARU, Dimitrie, *Mare incognitum*, București, Editura pentru Literatură, 1967
- STELARU, Dimitrie, *Coloane*, București, Editura Minerva, 1970
- STREINU, Vladimir, *Poezie și poeți români*, București, Editura Minerva, 1983
- ȘTEFĂNESCU, Alex., *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*, București, Editura Mașina de scris, 2005

